

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ПЕРЕХОДА ОТ ЭТНОЦЕНТРИЗМА К ЭТНОРЕЛЯТИВИЗМУ

Слуцкий Ярослав Сергеевич

кандидат педагогических наук, заведующий отделением «Управление и транспорт»
Донбасский государственный колледж технологий и управления

В статье проанализированы особенности и структурные элементы развивающей модели межкультурной чувствительности, которая имеет важное значение для процесса адаптации к новой культуре, другими словами, при формировании социокультурной компетентности личности. Установлено, что процесс адаптации может состоять из шести основных этапов. На основе анализа этапов адаптации раскрыта их сущность и характеристики. Выяснено, что этапы «отрицания» и «защиты» имеют этноцентристское направление и не способствуют аккультурации личности в условиях новой культуры; этапы «минимизации» и «признания» являются переходными компонентами от неприятия другого социокультурного мира к частичному его признанию; этапы «адаптации» и «интеграции» являются основами развития у личности этнорелятивизма, что способствует активному и эффективному процессу адаптации.

Ключевые слова: этноцентризм, этнорелятивизм, дифференциация, социально-педагогическое сопровождение, культурный реверс, инкапсулированная форма, конструктивная форма.

Отримано редакцією 05.02.2019 р.

УДК 378.147

DOI: 10.31376/2410-0897-2019-1-39-139-147

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Радул Сергій Григорович

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Льотна академія Національного авіаційного університету (м. Кропивницький)
e-mail: radul_sg@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-0899-3719

Розкрито роль ціннісних орієнтацій у процесі професійної самореалізації майбутніх філологів. Висвітлено значення ціннісних орієнтацій як одного з найважливіших показників самовизначення та самореалізації особистості. Найбільш значущими якостями в професійній діяльності філологів є здатність до емпатії і позитивне ставлення до інших, комунікабельність, незалежність, креативність, флексибельність, соціальний інтелект, позитивна «Я-концепція» і рефлексивність. Встановлено, що ціннісні орієнтації впливають на професійну діяльність, надають їй змістової цінності, дозволяють регулювати поведінку особистості та формують способи самореалізації. Визначено найбільш значущі професійні ціннісні орієнтації для майбутніх філологів.

Ключові слова: особистість, майбутній філолог, професійна самореалізація, професійні якості, ціннісні орієнтації.

«Насправді ж викладання мови – найважча справа.

Викладати цей предмет повинні найздібніші і найталановитіші. Бо це не просто передача знань, практичних умінь, навичок. Це передусім виховання. Виховання розуму, формування думки, копітке різьблення і ліплення найтонших рис духовного обличчя людини» (Сухомлинський В. О.) [15].

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття дедалі гостріше відчуваємо потребу нової гуманістичної парадигми освіти, спрямованої на формування такого фахівця, вишкіл якого поєднує високий професіоналізм, моральні чесноти відповідно до цінностей національної і загальнолюдської культур. Проблема цінностей і ціннісних орієнтацій у сучасній вітчизняній науці є однією з найбільш значущих і актуальних. Це питання завжди приваблювало дослідників і вивчалось у аксіологічному, філософському, соціологічному, педагогічному та психологічному напрямках. Аналіз робіт свідчить про відсутність єдиного підходу до проблеми цінностей. Однак різні визначення, класифікації ціннісних орієнтацій та цінностей не суперечать у цілому одне одному, а взаємодоповнюють і дозволяють розглядати їх з різних позицій. Ціннісні орієнтації є компонентом структури особистості, який відображає життєвий досвід, накопичений особистістю в індивідуальному розвитку та становить серцевину свідомості, з точки зору якої вирішується багато важливих життєвих питань.

Дослідники приділяли достатню увагу вивченню співвідношення ціннісних орієнтацій і реальної

поведінки особистості; взаємозв'язку індивідуальної системи цінностей особистості з груповою самосвідомістю; формуванню ціннісних орієнтацій як одного з найважливіших показників самовизначення особистості; дослідженню динаміки ціннісних орієнтацій. Проте поза увагою дослідників залишилась проблема розвитку ціннісних орієнтацій майбутнього філолога у процесі професійної самореалізації; неповністю висвітлено питання про суть та ієрархічні структури ціннісних орієнтацій майбутнього філолога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особлива увага зазначеній проблемі приділялася ученими у галузях психології (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Божович, А. Брушлинський, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе, М. Яницький), соціології (А. Здравомислов, А. Ручка, В. Ядов), культурології (П. Гуревич, Б. Єрасов, Ю. Солонин), педагогіці (Є. Барбіна, І. Бех, М. Боришевський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Крижко, А. Міщенко, В. Огнів'юк, В. Сластьонін, Ю. Пелех, О. Сухомлинська, Н. Ткачова, О. Ярошенко та ін.). Серед зарубіжних дослідників, які займалися дослідженням цінностей та ціннісних орієнтацій, можна зазначити Г. Олпорта, Ф. Вернона, Г. Ліндзєя, М. Рокіча, Ш. Шварца, В. Білські, К. Роджерса, М. Гінзбурга, В. Франкла.

Одним із найбільш поширених у зарубіжній літературі є розуміння цінностей як певних переконань, які посідають центральне місце в індивідуальній системі переконань та є керівними принципами життя. Ціннісні орієнтації здебільшого розглядаються як абстрактні ідеї, позитивні чи негативні, не пов'язані з певним об'єктом чи ситуацією, які виражають людські переконання, яким надається перевага. Ціннісні орієнтації – найважливіша складова особистості, що має мотиваційний, когнітивний, емоційний, оцінювальний та інші компоненти. Роль ціннісних орієнтацій полягає в тому, що вони спрямовують та доповнюють професійну самореалізацію, надають їй змістової цінності, вони дозволяють посісти певну позицію, регулюють поведінку, формують різні способи самоактуалізації майбутніх фахівців.

Також ціннісні орієнтації можна вважати важливим компонентом професійної самореалізації майбутніх філологів, оскільки саме вони детермінують загальне ставлення особистості до професійних цілей, завдань та вимог, можливості її професійної самореалізації. Більш того, чітке визначення професійної спрямованості обумовлює ідентифікацію особистості з професійними завданнями, цілями і вимогами та, відповідно, формування у неї системи ціннісних орієнтацій, в якій професія посідає пріоритетне місце. Саме тому вивчення структури ціннісних орієнтацій, їх розвитку та динаміки протягом навчання у ЗВО є дуже актуальним для визначення провідних тенденцій діяльності майбутніх філологів.

Мета статті. Визначити особливості розвитку ціннісних орієнтацій у майбутніх філологів у процесі професійної самореалізації.

Основний матеріал. Ціннісні орієнтації особистості є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Поняття «ціннісні орієнтації особистості» за змістом збігається з поняттями, які характеризують мотиваційну або смислову сферу особистості. Так, А. Маслоу фактично не розмежовує поняття «цінності», «потреби» і «мотиви», В. Франкл – «цінності» і «особистісні смисли». Для визначення місця ціннісних орієнтацій у загальній системі складових особистості необхідно розмежовувати ціннісні орієнтації і суміжні поняття, передусім такі, як «потреба», «мотив», «установка», «атитюд», «диспозиція», «особистісний смисл», «переконання».

Ціннісні орієнтації, які визначають життєві цілі людини, вказують на те, що є для неї найбільш важливим і має для неї особистісний смисл. К. Абульханова-Славська і А. Брушлинський описують систему ціннісних орієнтацій, яка проявляється в таких функціях: прийнятті (чи запереченні) і реалізації певних цінностей; посиленні (чи послабленні) їх значущості; утриманні (чи втраті) цих цінностей в часі [11; 12]. Б. Братусь визначає особистісні цінності як усвідомлені й прийняті людиною загальні смисли його життя [19; 6].

Г. Будинайте і Т. Корнілова також підкреслюють, що особистісними цінностями стають ті смисли, по відношенню до яких суб'єкт визначився [4], акцентуючи увагу на необхідності не лише усвідомлення смислів, але й рішення про їх прийняття або неприйняття. Таким чином, внутрішнє прийняття усвідомлених особистістю смислів є, необхідною умовою формування особистісних цінностей.

Уявлення про систему цінностей особистості як ієрархії її переконань залишається актуальним і на сьогодні. Так, М. Рокіч визначає цінності як стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки або кінцева мета існування прийнятніші з особистої або соціальної точок зору, ніж протилежний або зворотний способи поведінки, або кінцева мета існування [19]. На його думку, універсальні цінності особистості характеризуються такими ознаками:

- витоки цінностей простежуються в культурі, суспільстві й особистості;
- вплив цінностей простежується практично в усіх соціальних феноменах, що потребують вивчення;
- загальне число цінностей, які є надбанням людини, порівняно невелике;

- усі люди мають одні і ті самі цінності, хоча вони виражаються різною мірою;
- цінності організовані в системи [19; 1].

Ш. Шварц і У. Білські дають аналогічне концептуальне визначення цінностей, що містить такі формальні ознаки:

- цінності – це поняття або переконання;
- цінності мають відношення до бажаних кінцевих станів або поведінки;
- цінності мають надситуативний характер;
- цінності управляють вибором або оцінкою поведінки і подій;
- цінності впорядковані за відносною важливістю [19].

Таким чином, ціннісні орієнтації становлять особливі утворення, що завжди становлять ієрархічну систему, яка існує в структурі особистості лише як її елементи. Неможливо уявити собі орієнтацію особистості на ту чи іншу цінність як якесь ізольоване утворення, що не враховує її пріоритетність та суб'єктивну важливість відносно інших цінностей, тобто не є включеним у систему.

За словами В. Ключко, людина як цілісна система постає не в протиставленні об'єктивному світу, а в єдності з ним, у своєму продовженні в ту частину цього світу, яка має для неї значення, смисл, цінність [18]. Сенси і цінності, що визначають «поле» свідомості, відповідно, розглядаються нею як функціональні характеристики багатозначної системи «людина», які намічають її межі.

Систему ціннісних орієнтацій особистості, таким чином, можна розглядати як підсистему ширшої системи, що описується різними авторами як «життєвий світ людини», «образ світу» тощо, що має, у свою чергу, складний і багаторівневий характер. На думку Б. Ломова, ціннісні орієнтації можна представити як багатовимірний динамічний простір, кожний вимір якого відповідає певному виду суспільних стосунків і має для кожної особистості різну значущість [19]. Я. Гудечек уважає, що система цінностей має «горизонтально-вертикальну» структуру. Під горизонтальною структурою він має на увазі впорядкованість цінностей «у паралельній послідовності», тобто ієрархія бажаних і небажаних цінностей. Вертикальна структура розуміється в даному випадку як включення індивідуальних систем цінностей у систему цінностей суспільства в цілому [5].

Принцип ієрархії цінностей та їх багаторівневості є найважливішою характеристикою системи ціннісних орієнтацій особистості. За словами В. Франкла, суб'єктивне переживання певної цінності включає переживання того, що вона вища за якусь іншу [19]. Прийняття особистістю цінностей, таким чином, автоматично допускає побудову індивідуальної ціннісної ієрархії. Ранг тієї або іншої цінності в індивідуальній системі, на думку Н. Гартмана, може визначатися як її абстрактною «висотою», так і її «силою», яка залежить від «тягаря», що виникає при нереалізації цієї цінності [18]. У роботах вітчизняних авторів, зокрема Є. Фанталової, С. Пантілеєва, Д. Леонтьєва, також вказується на неоднозначність критеріїв індивідуального ранжування цінностей: їх перевага може бути обумовлена уявленнями про їх абсолютну значущість для суспільства і людства в цілому або ж їх суб'єктивною актуальною значущістю, насущністю [9].

У зв'язку з цим становить інтерес концепція С. Бубнової, яка разом з принципом ієрархічності виділяє принцип нелінійності системи ціннісних орієнтацій. За її словами, надзвичайно важливою властивістю системи особистісних цінностей є її багатовимірність, яка полягає в тому, що критерій їх ієрархії – особистісна значущість – уміщує різні змістові аспекти, обумовлені впливом різних типів і форм соціальних відношень [3].

Структурний характер системи ціннісних орієнтацій особистості, її багаторівневості і багатовимірності визначають можливість реалізації нею цілого ряду різнопланових функцій. Система ціннісних орієнтацій особистості, займаючи проміжне положення між внутрішніми установками і нормами соціального середовища, між мотиваційно-потребовою сферою і системою особистісних смислів, забезпечує взаємодію цих елементів у більш загальній системі «людина».

Регулятивна функція ціннісних орієнтацій особистості охоплює всі рівні системи збудників активності людини. Ціннісні орієнтації впливають на регуляцію вольових, розумових і пізнавальних процесів. У роботах В. Сержантова, В. Шадрикова, Є. Клімова та ін. ціннісні орієнтації є важливим механізмом регуляції діяльності. Найяскравіше ця роль системи ціннісних орієнтацій проявляється у сфері професійної діяльності. На думку Є. Клімова, для кожної певної професійної групи характерний свій смисл діяльності, своя система цінностей [7]. При цьому, як підкреслює Л. Дікая, сьогодні професійно важливі якості стають похідними від моральних якостей людини, від ієрархії ціннісних орієнтацій [17]. Роль ціннісних орієнтацій у цьому контексті полягає в тому, що вони, за словами О. Краснорядцевої, детермінують професійну поведінку, забезпечуючи зміст і направленість діяльності, надаючи смисл професійним діям [8; 2]. Особливе значення система ціннісних орієнтацій займає в діяльності професій типу

«людина – людина», набуваючи в цьому випадку характер центрального елемента в структурі їхнього професійного образу світу, що значною мірою відображає систему підготовки майбутніх філологів та вчителів філологічних спеціальностей.

Очевидно, що об'єктом спрямованості людини можуть виступати різні цінності. Н. Бердяєв вважає, що становлення ієрархії ціннісних орієнтацій є трансцендентною функцією свідомості людини і в якості таких об'єктів виділяє духовні, соціальні і матеріальні цінності [13]. В. Тугаринов також ділить цінності на три категорії: духовні (освіта, наука, мистецтво); суспільно-політичні (свобода, братерство, рівність, справедливість); матеріальні (техніка і матеріальні блага, які можуть виконувати функцію стимулятора індивідуально-психічного розвитку, але лише в сукупності з суспільно-політичними і духовними цінностями) [16]. Д. Леонтьєв теж виділяє три форми існування цінностей: громадські ідеали, предметні та особистісні цінності [10].

В. Сержантов, виходячи з того, що предметами потреб людини можуть бути як речі, так і ідеї, зводить усі цінності до двох категорій – матеріальних та духовних. Відповідно, під матеріальними цінностями він розуміє знаряддя і засоби праці, речі безпосереднього споживання, а під духовними цінностями – політичні, правові, моральні, естетичні, філософські і релігійні ідеї [19].

О. Дробницький, виділяючи два полюси ціннісного ставлення до світу, протиставляє предметні цінності, які постають як об'єкти спрямованих на них потреб, і цінності свідомості, або цінності-представлення. Перші є об'єктами наших оцінок, а другі – вищими критеріями для них [18]. Я. Гудечек також указує на два основних значення поняття «цінність»: цінності в смислі об'єктивно існуючих предметів, подій, ідей, властивостей матеріальних і духовних продуктів тощо, які існують незалежно від суб'єктивних оцінок людей, а також цінності в смислі суб'єктивної значущості, «цінності» для індивіда. Значущість цінності для індивіда він розуміє, у свою чергу, в трьох значеннях: як якості речей, до яких спрямовані зусилля людини або які задовольняють його потреби; як позитивно оцінювані індивідом об'єкти; як критерій, на підставі якого різні об'єкти підлягають оцінюванню [5].

Ш. Шварц та У. Білські виділяють такі цінності:

1. Цінності збереження (безпека, конформність, традиції) – цінності зміни (повнота відчуттів, саморегуляція).

2. Цінності самовизначення (благополуччя групи і людства в цілому) – цінності самозвеличення (влада, досягнення успіху, гедонізм) [18].

М. Рокич робить більш загальний розподіл цінностей на основі традиційного протиставлення цінностей-цілей і цінностей-засобів. Відповідно, він виділяє два класи цінностей:

– термінальні цінності – переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування з особистої або громадської точок зору варта того, щоб до неї прагнути;

– інструментальні цінності – переконання в тому, що певний образ дій є з особистої і громадської точок зору кращим у будь-яких ситуаціях. Термінальні цінності мають стійкіший характер, ніж інструментальні, причому для них характерна менша міжіндивідуальна варіативність [19].

Як зазначає Д. Леонтьєв, індивідуальна ієрархія ціннісних орієнтацій, як правило, є послідовністю досить добре розмежованих «блоків». Він представляє можливі угруповання цінностей, об'єднані в блоки на різних підставах і що є свого роду полярними ціннісними системами [9]. Зокрема, серед термінальних цінностей протиставляються:

1. Конкретні життєві цінності (здоров'я, робота, друзі, сімейне життя) – абстрактні цінності (пізнання, розвиток, свобода, творчість).

2. Цінності професійної самореалізації (цікава робота, продуктивне життя, творчість, активне діяльне життя) – цінності особистого життя (здоров'я, любов, наявність друзів, розваги, сімейне життя).

3. Індивідуальні цінності (здоров'я, творчість, свобода, активне діяльне життя, розваги, упевненість у собі, матеріально забезпечене життя) – цінності міжособистісних стосунків (наявність друзів, щасливе сімейне життя, щастя інших).

4. Активні цінності (свобода, активне діяльне життя, продуктивне життя, цікава робота) – пасивні цінності (краса природи і мистецтва, упевненість у собі, пізнання, життєва мудрість).

Серед інструментальних цінностей Д. Леонтьєв виділяє такі дихотомії:

1. Етичні цінності (чесність, непримиренність до недоліків) – цінності міжособистісного спілкування (вихованість, життєрадісність, чуйність) – цінності професійної самореалізації (відповідальність, ефективність у справах, тверда воля, сумлінність).

2. Індивідуалістичні цінності (високі запити, незалежність, тверда воля) – конформістські цінності (старанність, самоконтроль, відповідальність) – альтруїстичні цінності (терпимість, чуйність, широта

поглядів).

3. Цінності самоствердження (високі запити, незалежність, непримиренність, сміливість, тверда воля) – цінності прийняття інших (терпимість, чуйність, широта поглядів).

4. Інтелектуальні цінності (освіченість, раціоналізм, самоконтроль) – цінності безпосередньо-емоційного світовідчуття (життєрадісність, чесність, чуйність).

Система ціннісних орієнтацій особистості охоплює разом з властивими конкретній людині індивідуальними ціннісними перевагами також і історично обумовлені цінності цього суспільства. Ш. Шварц та У. Білскі, відповідно, протиставляють цінності, що відображають інтереси самого індивіда або групи; К. Абульханова-Славська – конкретні й абстрактні цінності; Н. Лапін – «диференціовальні», тобто ті, що відокремлюють людину, і «інтегровальні» ціннісні позиції [17]. У зв'язку із цим для нас становить інтерес точка зору О. Дробницького, який виділяє два основні види ціннісно-нормативної регуляції – «звичай-традиційну» і «морально-етичну», які відрізняються критеріями оцінювання та інстанціями, що формують таку оцінку. При «звичай-традиційній» регуляції поведінки критеріями є норми суспільства, члени якого стежать за їх дотриманням, а при «морально-етичній» – етичні принципи, властиві конкретній людині, яка сама відповідає за оцінку власних дій [19].

У результаті узагальнення типових ситуацій, з якими суспільству або людству довелося стикатися в історії, В. Франкл виділяє три групи вічних цінностей – смислових універсалій:

- цінності творчості, що дозволяють людині усвідомити, що вона дає суспільству;
- цінності переживання, що дозволяють людині усвідомити, що вона бере від суспільства;
- цінності відношення, що дозволяють людині усвідомити позицію, яку вона займає відносно чинників, які обмежують її життя.

Залежно від того, чи визнає людина панівні в суспільстві цінності і засоби їх досягнення, Р. Мертон виділяє п'ять моделей соціальної адаптації до діючих культурних норм: конформізм (повне цілей, які є схваленими, та засобів їх досягнення), інновація (досягнення схвалюваних цілей незвичайними засобами), ритуалізм (дотримання зовнішніх правил заради власних цілей), ескейпізм (заперечення домінуючих цілей і засобів їх досягнення), заколот (амбівалентне відношення до громадських цілей і норм) [19]. На нашу думку, така модель описує лише поведінку, що відхиляється від норми і не залишає місця для усвідомленого внутрішнього прийняття соціальних цінностей.

Я. Гудечек виділяє п'ять основних типів становлення особистості до системи цінностей сучасного суспільства залежно від міри її внутрішнього прийняття:

- активне ставлення (вираження високої міри інтерналізації ціннісної системи);
- конформне ставлення (зовнішнє, пристосовницьке вираження згоди без інтерналізації або ідентифікації з цією системою цінностей);
- індиферентність (байдужість, відсутність інтересу до цієї ціннісної системи);
- незгода (критика, засудження і негативна оцінка ціннісної системи, прагнення до її зміни);
- активна протидія (внутрішнє і зовнішнє заперечення системи цінностей) [5].

Подібна типологія ціннісних систем пропонують і К. Абульханова-Славська, В. Алексєєва, інші вітчизняні автори. Так, К. Абульханова-Славська на основі експериментальних даних виділяє три типи особистості:

- тип, що характеризується незнанням громадських норм і цінностей як таких, що обмежують його особисту свободу і який прагне до звільнення від них і не має бажання самому чинити «морально-ціннісним способом»;
- тип, що негативно ставиться до системи цінностей суспільства і бере на себе відповідальність за реалізацію моральної функції;
- тип, що не заперечує, а конформістськи визнає соціальні норми як цінності та не має внутрішніх принципів моральних і ціннісних позицій [17].

Серед небагатьох досліджень, спрямованих на експериментальне виділення типів ціннісних систем особистості на основі цілісної ієрархії ціннісних орієнтацій, можна виділити роботу С. Бубнової [3]. На основі концепції М. Рокича вона пропонує трирівневу ієрархічну модель системи ціннісних орієнтацій:

- цінності-ідеали, що є найбільш загальними і абстрактними (духовні – пізнавальні, естетичні, гуманістичні та соціальні – поваги, досягнень, соціальної активності);
- цінності-властивості, що закріплюються в життєдіяльності і проявляються як властивості особистості (товариськість, допитливість, активність, домінантність тощо);
- цінності-способи поведінки, найбільш характерні засоби реалізації й закріплення цінностей-властивостей.

Водночас ми вважаємо, що зміст освіти нині, у умовах переоцінки цінностей в кризовому суспільстві, повинен бути присвячений не стільки засвоєнню професійних знань і навичок, скільки особистісному зростанню і розвитку, формуванню ціннісних орієнтацій особистості, яка самореалізовується. Це стає особливо актуальним, коли йдеться про підготовку до діяльності типу «людина – людина», в якому провідне місце повинні посідати етико-деонтологічні аспекти, оскільки для цього виду професій предметом трудової діяльності є сама людська особистість. Такі види професійної діяльності є галузями існування і розвитку загальнолюдських цінностей. Саме тут реалізуються цінності альтруїзму і творчості, які надають сенсу цій діяльності.

Одним з яскравих прикладів подібної діяльності є діяльність учителя-філолога. У сучасній лінгводидактиці особливостям мовної освіти майбутніх фахівців присвячено чимало робіт. Це праці О. Біляєва, В. Мельничайка, С. Єрмоленко, Л. Мацько, О. Семенов, Н. Голуб, Е. Палихати, Т. Симоненко, Н. Остапенко, К. Климової, І. Дроздової та ін. У якості найбільш специфічної характеристики професії вчителя-філолога дослідники виокремлюють дещо інший освітній та культурний рівень, національні, політичні та релігійні переконання. Також можна виділити властивість приймати і шанувати інший погляд на світ через культурно-мовленнєву призму, відмінний від власного, не втрачаючи при цьому своєї індивідуальності.

Такі особливості професійної діяльності вчителя-мовника припускають наявність відповідних професійно важливих якостей, що описуються в роботах цілого ряду зарубіжних і вітчизняних авторів, у тому числі Р. Кеттелла, К. Роджерса, А. Айві, М. Айві і Л. Саймек-Даунинга, К. Рамуля, О. Бодальова, Г. Абрамової, Н. Бачманової і Н. Стафуриної, О. Бондаренко, О. Сірого. До визнаних більшістю авторів значущих якостей можна віднести здатність до емпатії і позитивне ставлення до інших, комунікабельність, незалежність, креативність, флексибельність, соціальний інтелект, позитивну «Я-концепцію» і рефлексивність.

В. Куніцина виділяє шість типів поведінки, яка властива майбутньому фахівцю:

- 1) знання (бажання навчитися чого-небудь, краще розуміти інших);
- 2) кар'єра (завести нові зв'язки, розширити перспективи покращення роботи);
- 3) соціальна пристосовність (досягти схвалення в межах групи);
- 4) зменшення відчуття провини і позбавлення від особистих проблем;
- 5) збільшення пошани, власної гідності;
- 6) турбота про інших як вираження загальнолюдської цінності [14].

Дослідження системи ціннісних орієнтацій майбутніх філологів виявило високу міру вираженості як професійно значущих якостей, так і одночасну спрямованість на цінності професійної самореалізації [19]. Домінування вказаних вищих цінностей в індивідуальній ієрархії утворює тим самим основу професійної системи цінностей філолога.

Ми виділяємо такі професійні ціннісні орієнтації для майбутніх філологів: цілісність особистості майбутнього філолога (Я-особистісного і Я-професійного); професійна компетентність майбутнього викладача-філолога; педагогічного спілкування (техніки і технології, моніторингу, філологічної інноватики); пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток), продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей), розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення), важливість щастя інших людей (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, усього народу, людства в цілому), впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх суперечностей, сумнівів), життєрадісність, незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче), освіченість (широта знань, висока загальна культура), відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово), терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки та омани), широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички), ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі) та чуйність. Також сюди належить наявність активних соціальних контактів (прагнення людини до встановлення сприятливих взаємовідносин з іншими людьми) та високий рівень розвитку професійної життєвої сфери (висока значущість для людини сфери її професійної діяльності), сфери суспільного життя (висока значущість для людини проблем життя суспільства) та сфери навчання і освіти (прагнення людини до підвищення рівня своєї освіченості, розширення кругозору).

Висновки. Навчально-виховний процес у ЗВО, на нашу думку повинен бути спрямований на формування професійної ідентичності, в основі якої лежать такі складові особистості майбутнього філолога, як прагнення до особистісного зростання та самореалізації, чітка система ціннісних орієнтацій, високий рівень особистісної зрілості, а також формування професійної свідомості та професійного мислення.

Вважаємо, що ціннісні орієнтації є найважливішою складовою особистості, що має у своїй структурі

мотиваційний, когнітивний, емоційний, оцінювальний та інші компоненти. Роль ціннісних орієнтацій полягає в тому, що вони спрямовують професійну діяльність, надають їй змістової цінності, дозволяють посісти певну позицію, регулюють поведінку та формують способи самореалізації. Ціннісні орієнтації вчителя-філолога, його життєві перспективи та плани формуються під впливом суспільних чинників, які обумовлені системою виховання й навчання. Зміст освіти повинен бути присвячений не тільки засвоєнню професійних знань і навичок, а й особистісному зростанню і розвитку, формуванню ціннісних орієнтацій особистості, яка самоактуалізується. Це стає особливо актуальним, коли йдеться про підготовку до діяльності типу «людина – людина». Такі види професійної діяльності є сферами існування і розвитку загальнолюдських цінностей. Формування ціннісних професійно значущих якостей і ціннісних орієнтацій майбутнього філолога повинно стати наступним етапом наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. М.: Мысль, 1991. 299 с.
2. Анцыферова Л. И. Психология формирования и развития личности. *Человек в системе наук*. М., 1989. С. 426–433.
3. Бубнова С. С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система. *Психол. журн.*, 1999. № 5. С. 38–44.
4. Будинайте Г. Л., Корнилова Т. В. Личностные ценности и личностные предпосылки субъекта. *Вопр. психол.*, 1993. Т. 14. № 5. С. 99–105.
5. Гудечек Я. Ценностная ориентация личности. *Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развитие личности*. М., 1989. С. 102–109.
6. Донцов А. И. О ценностных отношениях личности. *Советская педагогика*, 1974. № 5. С. 67–76.
7. Климов Е. А. Общечеловеческие ценности глазами психолога-профессиоведа. *Психол. журнал*, 1993. Т. 14. № 4. С. 130–136.
8. Краснорядцева О. М. Ценностная детерминация профессионального поведения педагогов. *Сибирский психол. журн.* Томск, 1998. № 7. С. 25–29.
9. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций. М., 1992. 17 с.
10. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции. *Вопр. философ.*, 1996. № 5. С. 15–26.
11. Міненко О. О. Особисте змінювання в процесі професійної підготовки студентів-психологів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: К., 2004. 24 с.
12. Міненко О. О. Професійне становлення практичного психолога як система парадигмальних змін. *Вісник Харківського національного університету*. Серія «Психологія». Харків, 2002. № 550. С. 209–211.
13. Моральные ценности и личность / под ред. А. И. Титаренко, Б. О. Николаичева. М.: Просвещение, 1994. 176 с.
14. Психология развивающейся личности / Под ред. А. В. Петровского. М.: Наука, 1987. 240 с.
15. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови. *Українська мова і література в школі*. 1968. № 12. С. 1–2.
16. Тугаринов В. П. Теория ценностей в марксизме. Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. 124 с.
17. Ценности в кризисном социуме (заседание «круглого стола» в Институте психологии АН СССР). *Психол. журн.*, 1991. Т. 12. № 6. С. 154–167.
18. Яницкий М. С., Серый А. В. Ценностно-смысловая сфера личности: учебное пособие. Кемерово, 1999. 92 с.
19. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система. Кемерово, 2000. 204 с.

DEVELOPING VALUE ORIENTATIONS OF FUTURE PHILOLOGISTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL SELF-REALIZATION

Radul Serhiy

Candidate of pedagogical sciences, associate professor of foreign languages department
Flight academy of National aviation university (Kropyvnytskyi)

Introduction. *The role of value orientations in the process of professional self-realization of future philologists is revealed. The significance of value orientations as one of the most important indicators of self-determination and self-realization of personality is disclosed. The most significant qualities in the professional activity of philologists are the following abilities: empathy and positive attitude towards others, sociability, independence, creativity, flexibility, social intelligence, positive "I-concept" and reflectivity. It is established that value orientations influence professional activity, give it meaningful values, and allow regulating person's behavior and forming ways of self-realization. The most significant professional value orientations for future philologists are determined.*

The purpose of the article is to determine the peculiarities of the development of value orientations for future philologists in the process of professional self-realization.

Methods. *Educational (psychological, pedagogical, sociological) literature analysis, analogy, induction and*

deduction.

Results. *The educational process in the establishments of higher education should be aimed at the formation of professional identity, based on such components of the personality of the future philologist as the desire for personal development and self-realization. It is also necessary to form clear system of value orientations, a high level of personal maturity, professional consciousness and professional thinking. Value orientations are believed to be the most important component of the personality with motivational, cognitive, emotional, evaluation and other components in its structure.*

The following professional value orientations for future philologists are determined: integrity of the personality of the future philologist; professional competence of the future teacher-philologist; pedagogical and philological communication; knowledge; productive life; development; the importance of the happiness of other people; self-confidence; cheerfulness, independence; education; responsibility; tolerance; efficiency in business. Also, this includes active social contacts, high level of professional life development, public life, education and training.

Originality. *Theoretical and comparative analysis of the literature of national and foreign researchers was conducted on the issue of studying values and value orientations in the fields of psychology, sociology, and pedagogy. It is established that value orientations influence on the professional activity, give it meaningful values, and allow regulating the behavior of the individual. The most significant professional value orientations for future philologists are defined.*

Conclusion. *The material of the article makes it possible to conclude that the role of value orientation is to direct professional activity, give it meaningful values, allow taking position, regulating behavior and forming ways of self-realization. Since the meaning and purpose of philological activity are determined by a humanistic ideal, its values reflect the priority of universal values in the process of professional activity. Value orientations of a philologist, his life prospects and plans are formed under the influence of social factors, which are conditioned by the system of education and training. The content of education should be devoted not only to the acquisition of professional knowledge and skills, but also to personal development, the formation of value orientations of the individuals who are in the process of self-actualization.*

Key words: *personality, future philologist, professional self-realization, professional qualities, value orientations.*

References

1. Abulhanova-Slavskaja K.A. (1991). *Stratehiia zhizni*. M.: Mysl. [in Russian].
2. Anzyferova L.I. (1989). *Psyhohiia formirovaniia i razvitiia lichnosti*. M., 426–433 [in Russian].
3. Bubnova S.S. (1999). *Tsennostnyie orientazii lichnosti kak mnohomernaia nelineinaia systema*. *Psych.zhurnal – Psychological journal*, 5, 38–44 [in Russian].
4. Budinaite H. L., Kornilova T. V. (1993). *Lichnostnyie tsennosti i lichnostnyie predposylki subiekta*. *Vopr. Psihol. – Psychological issues*, Vol. 14, 5, 99–105 [in Russian].
5. Hudechek Ya. (1989). *Tsennostnaia oriientatsiia lichnosti. Psihohiia lichnosti v socialisticheskom obshchestve: Aktivnost i razvitiie lichnosti*. M., 102–109 [in Russian].
6. Dontsov A.I. (1974). *O tsennostnykh otnosheniiah lichnosti*. *Sovetskaia pedahohika*, 5, 67–76 [in Russian].
7. Klimov E.A. (1993). *Obshchechelovecheskiie tsennosti glazami psiholoha-professioveda*. *Psyh. zhurnal – Psychological journal*, Vol. 14, 4, 130–136 [in Russian].
8. Krasnoriadtseva O.M. (1998). *Tsennostnaia determinatsiia povedeniia pedahohov*. *Sibirskii psiholoh. zhurnal – Siberian psychological journal*. Tomsk. 7, 25–29 [in Russian].
9. Leontiev D.A. (1992). *Metodika izucheniia tsennostykh oriientatsii*. M. [in Russian].
10. Leontiev D.A. (1996). *Tsennost kak mezhdistsiplinarnoe poniatiie; opyt mnohomernoii rekonstruktsii*. *Vopr. Filosofii – Philosophical issues*, 5, 15–26 [in Russian].
11. Minenko O.O. (2004). *Osobyte zminyuvannia v prozesi profesiinoi pidhotovky studentiv-psyhohiv*. *Extended abstract of candidate's thesis*. K. [in Ukrainian].
12. Minenko O.O. (2002). *Profesiine stanovlennia praktychnoho psyhohoha yak systema paradyhmalnykh zmin*. *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriiia «Psyhohiia»* Kharkiv, 550, 209–211 [in Ukrainian].
13. *Moralnyie tsennosti i lichnosti* (1994). Pod. redak. A.I. Titarenko, B.O. Nikolaicheva. M.: *Prosveshcheniie* [in Russian].
14. *Psihohiia razvivaiushcheisia lichnosti* (1987). Pod. redak. A.V. Petrovskoho. M.: *Nauka* [in Russian].
15. Suhomylnskiy V.O. (1968). *Slovo ridnoi movy. Ukrainaska mova i literature v shkoli*. 12, 1–2 [in Ukrainian].
16. Tuharinov V.P. (1968). *Teoriia tsennostei v marksizme*. L.: *Izd-vo LHU* [in Russian].
17. *Tsennosti v krizisnom soziуме (zasedaniie «kruhloho stola» v Institute psihologii AN SSSR*. (1991). *Psych.zhurnal – Psychological journal*, Vol. 12, 6, 154–167 [in Russian].
18. Yanitskii M.S., Seryi A.V. (1999). *Tsennostno-smyslovaia sfera lichnosti. Uchebnoie posobiie*. Kemerovo: *Kemerovskii hosudarstvennyi universitet* [in Russian].
19. Yanitskii M.S. (2000). *Tsennostnyie orientatsii lichnosti kak dinamicheskaiia sistema*. Kemerovo: *Kuzbassvuzizdat* [in Russian].

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ У БУДУЩИХ ФИЛОЛОГОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ

Радул Сергей Григорьевич

кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков

Летняя академия Национального авиационного университета (г. Кропивницкий)

В статье раскрыта роль ценностных ориентаций в процессе профессиональной самореализации будущих филологов. Рассмотрены значение ценностных ориентаций как одного из важнейших показателей самоопределения и самореализации личности. Наиболее значимыми качествами в профессиональной деятельности филологов является способность к эмпатии и позитивное отношение к другим, коммуникабельность, независимость, креативность, гибкость, социальный интеллект, положительная «Я-концепция» и рефлексивность. Установлено, что ценностные ориентации влияют на профессиональную деятельность, придают ей содержательную ценность, позволяющую регулировать поведение личности и формируют способы самореализации. Определены наиболее значимые профессиональные ценностные ориентации для будущих филологов.

Ключевые слова: *личность, будущий филолог, профессиональная самореализация, профессиональные качества, ценностные ориентации.*

Отримано редакцією 04.03.2019 р.

УДК 378.147.34

DOI: 10.31376/2410-0897-2019-1-39-147-155

МЕТОДИКА ЖАНРОВОГО АНАЛІЗУ БАЛАД «ВІЛЬШАНИЙ КОРОЛЬ» Й. ГЕТЕ ТА «ЛІЛЕЯ» Т. ШЕВЧЕНКА З УРАХУВАННЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПЕЦИФІКИ

Грицак Наталія Русланівна

докторант кафедри методики викладання світової літератури
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

e-mail: grycak78@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4744-7072

У статті на прикладі балад «Вільшаний король» Й. Гете та «Лілея» Т. Шевченка розглянуто методику жанрового аналізу художнього твору з урахуванням національної специфіки. Доведено, що ефективність вивчення жанрової природи художнього твору залежить від ґрунтовних теоретичних знань майбутнього вчителя-філолога. Проаналізовано національні ознаки жанру балади у німецькій та українській літературах. Зосереджено увагу на світоглядних концепціях, естетичних поглядах Й. Гете та Т. Шевченка. З'ясовано типологічні подібності і відмінності у баладах українського і німецького митців на сюжетно-композиційному, предметно-тематичному, художньо-естетичному і мовностилістичному рівнях. Показано, що у баладі «Вільшаний король» Й. Гете домінує філософський конфлікт. Баладі «Лілея» Т. Шевченка притаманно заглиблення у парадигму соціальних проблем, розкриття трагічної долі дівчини.

Ключові слова: *жанр, балада, вища школа, студент-філолог, жанровий шлях аналізу з урахуванням національної специфіки художнього твору.*

Постановка проблеми. Вхідження України в європейський освітній простір і реформи у галузі освіти актуалізують проблему фахової підготовки майбутніх учителів гуманітарного профілю, зокрема вчителів зарубіжної літератури. Формування високого рівня професійних компетентностей, серед яких пріоритетним є вміння і навички кваліфікованого аналізу інонаціонального художнього твору, визначає напрям науково-методичної роботи викладача закладу вищої освіти. На заняттях з літератури студенти повною мірою опановують традиційні та новітні шляхи аналізу художнього твору: проблемно-тематичний, пообразний, композиційний, структурно-стилістичний, етнокультурний, компаративний. Утім складається ситуація, коли жанровий шлях аналізу перебуває на периферії під час вивчення художнього твору. У цьому контексті доцільно сфокусувати увагу на таких аспектах. По-перше, висвітлення жанрової природи художнього твору розкриває різноманітні зв'язки художнього твору з національно-культурним середовищем – історичні, політичні, економічні, соціокультурні тощо. По-друге, вивчення жанру художнього твору сприяє усвідомленню специфіки, тенденції, закономірності розвитку літературних явищ, увиразнює сутність «діалогу культур», розкриває процес трансформації жанрів, що приводить до появи нових жанрів, ілюструє взаємозв'язок змісту та форми художнього твору. По-третє, відкриває нові перспективи дослідження художнього твору, що дозволяє майбутнім учителям реалізувати творчі здібності та окреслити можливі варіанти індивідуального підходу до вивчення художнього твору.

Формат наших роздумів спрямовує нас до міркувань академіка Д. Наливайка. Так, знаний літературознавець акцентує увагу на питанні компаративних жанрових зіставлень, стверджуючи, що на часі